

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Neo Liberal Ekonomi Politikaları

Mutlu Bir İzdivaç Mümkün mü?

Kamu kaynaklarının, toplumun zayıf ve korumasız kesimlerine direkt destek yerine büyük ölçüde sermayeye yönelik desteğe ayrılması, neo liberal ekonomi söylemi ile insan hakları söylemi arasındaki çelişkileri bir kez daha ortaya çıkardı

Doç. Dr. İpek İlkaracan*

İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi

1980 'lerden itibaren ivme kazanan küreselleşme süreci içerisinde dünya çapında yaygınlaşan iki paradigma vardı. Birincisi 1960'ların Vietnam savaşı karşıtı hareket ve bununla başlayan yeni sosyal hareketlerin de etkisi ile, Birleşmiş Milletler'in öncülüğünde gelişen insan hakları paradigması. Diğeri ise 1970'lerin petrol krizinin arkasından IMF ve Dünya Bankası'nın da öncülüğünde, hem Kuzey hem de Güney'de giderek yaygınlaşan, Berlin Duvarı'nın yıkılması ile tek alternatif olarak öne sürülen neo liberal ekonomik paradigma.

Son 30 yıldır küreselleşmeye paralel olarak yaygınlaşan bu paradigmalardan birbirleriyle diyalog mekanizmalarını kurma konusunda pek de başarılı olduklarını söylemek mümkün değil. Bu kopukluk büyük ölçüde aralarındaki içsel çelişkilerden kaynaklanmakta. Neo liberal ekonomi politikalarının tek hedefi

Neo liberal politikaların evrensel sonuçlarından biri olan gelir eşitsizlikleri, zaten kısıtlı sermaye birikimine sahip bu ülkelerde, sosyal ve ekonomik hakların direkt tahribatı olarak kendini gösterdi çoğu kez

ekonomik büyümedir; bu hedefe ulaşmada ise en iyi aracın tartışmasız olarak kaynakların en etkin dağılımını sağlayan rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi olduğu öne sürülür. Bu noktada insan hakları paradigması ile çelişmeler ortaya çıkar. Zira serbest piyasa ekonomisinin işleyişinden kaynaklanan sınıflar, cinsler, bölgeler, ırklar, vb. arası eşitsizlikler ve yoksulluk, her ne kadar liberal iktisatta kuramsal düzeyde göz ardı edilse de, tarihsel ve deneyimsel olarak mevcut sistemin temel karakteristiklerinden biridir. Buna bağlı olarak insan hakları ihlalleri konusunda, neo liberal ekonomi paradigmasının temel savunmaları şöyledir: Ekonomik büyüme sonucu, paylaşılacak pasta giderek büyüyecek, bu sayede görece küçük pay alanlar bile belirli bir standardın üstünde yaşam koşulları elde edeceklerdir. Yani her ne kadar ekonomik büyüme ilk başlarda küçük bir azınlığın faydalandığı bir süreç gibi görünse de, dezavantajlı grupların da eninde sonunda faydalanacağı önerilmektedir. Ayrıca büyüme ile kaynak artışı sağlanacak ve insan haklarının korunması için sarf edilebilecek kaynaklar da buna paralel olarak artacaktır. Bu çerçevede, serbest piyasa ekonomisine merkezi otoritenin müdahalesi, kaynak dağılımındaki etkinliği azaltıcı, büyümeye ivme kaybettirici olarak görülür¹

Kapitalist birikim sürecinde arkadan gelen Güney ülkelerinde, insan hakları ve neo liberal ekonomi paradigmaları arasındaki çelişkiler, en başından beri daha görünürdüler. Neo liberal politikaların evrensel sonuçlarından biri olan gelir eşitsizlikleri, zaten kısıtlı sermaye birikimine sahip bu ülkelerde, sosyal ve ekonomik hakların direkt tahribatı olarak kendini gösterdi çoğu kez. 1990'lı yılların sonlarına doğru öne sürülen "(ekonomik) kalkınmaya hak temelli yaklaşım," insan hakları ve ekonomik paradigma arasında ilişki kurmaya yönelik, Güney'den gelen ilk çabaydı.

Kuzey ülkelerinde ise insan hakları söylemi daha çok azınlık hakları, göçmen ve mülteci hakları, kadın hakları ve sivil haklar kapsamında gelişti. Ekonomik ve sosyal haklar,

"Kapitalizm işe yaramıyor, başka bir dünya mümkün". Londra, 28 Mart 2008.

Londra'daki G20 toplantılarını Paris Borsası'nın önünde protesto eden göstericiler. 28 Mart 2009.

sermaye bolluğunun sağladığı olanaklı ortamda, neo liberal akım öncesi kurulan sosyal refah devleti altyapısı sayesinde, piyasanın tahribatından göreceli olarak muaf kaldı. Ancak 2000'li yıllarda çevre, enerji ve gıda güvenliği krizlerinin tehlike çanlarını çalmaya başlamasıyla, neo liberal ve insan hakları paradigmaları arasındaki çelişkiler Kuzey'de de kendilerini hissettirmeye başlamışlardı. 2009'da patlayan küresel ekonomik kriz, hem Kuzey hem Güney'de işsizlik, evsizlik ve yoksulluğun yayılmaya başlaması, bir yandan neo liberal ekonomi politikalarının etkinlikleri ile ilgili ciddi soru işaretleri oluştururken, diğer yandan ekonomi politikalarının oluşturulması ve insan haklarının gerçekleştirilmesi arasındaki kopukluğu bir kez daha göstermiş oldu. Üretim mekanizmasındaki geniş çaplı bir çöküşü ve işsizlikteki patlamayı engellemeye yönelik olarak devletin piyasaya müdahalesi, neo liberal ekonomi çevreleri tarafından bile geniş çapta kabul gördü. Ancak buna yönelik ayrılan kamu kaynaklarının toplumun zayıf ve korumasız kesimlerine direkt destek yerine, büyük ölçüde sermayeye yönelik desteğe ayrılması neo liberal ekonomi söylemi ile insan hakları söylemi arasındaki çelişkileri bir kez daha ortaya çıkardı.

Son dönemlerde insan hakları ve ekonomi politikaları arasında ilişkileri kurmaya yönelik girişimlerin alternatif iktisatçılar arasında yaygınlaşmaya başladığını, özellikle feminist iktisatçıların öncülüğünde ortaya çıktığını görmekteyiz. Toplumsal Cinsiyet ve Makroekonomi Uluslararası Çalışma Grubu (GEM-IWG) bu girişimlerin ilklerinden. Kadın-erkek eşitsizliklerinin makroekonomik politikalar tarafından nasıl dönüştürüldüğü ya da yeniden üretildiğini inceleyen araştırmalar bu grubun öncelikli çalışma alanlarından biri. Grubun aktif üyelerinden Radhika Balakrishnan ve Diane Elson'ın 2006'da ABD ve Meksika'da karşılaştırmalı olarak başlattığı bir araştırma çalışması ise "İnsan Hakları Bakış Açısından Makroekonomik Stratejiler" başlığını taşımakta.

Bu araştırma, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde (İHEB) yer alan ekonomik ve sosyal haklar kriterlerine göre temel makroekonomik politikaların irdelenmesi için bir çerçeve oluşturmakta; ABD ve Meksika özelinde ise bu çerçeveyi uygulamaya koymakta. İrdeleme kriterlerini oluşturan

Kuzey'de ve Güney'de işsizlik, evsizlik ve yoksulluğun yayılmaya başlaması, bir yandan neo liberal ekonomi politikalarının etkinlikleri ile ilgili ciddi soru işaretleri oluştururken, diğer yandan ekonomi politikalarının oluşturulması ve insan haklarının gerçekleştirilmesi arasındaki kopukluğu bir kez daha göstermiş oldu

makroekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi'ne de başvuruluyor. Yukarıdaki kriterlere göre irdelenecek ekonomik politikalar ise beş başlık altında toparlanmıştır: Maliye politikaları çerçevesinde vergilendirmeye ve kamu bütçe harcamalarına yönelik politikalar; para politikaları; uluslararası ticaret politikaları; piyasaların denetimi ve mülkiyet haklarına yönelik politikalar.

Araştırmanın uygulama kısmında ABD ve Meksika'da 1980 sonrası verileri kullanarak yapılan analizlerde, beş kategorideki makroekonomik politikaların hak perspektifinden irdelenerek sosyal bir değerlendirmesinin yapılması hedeflenmektedir. Örneğin, vergilendirme politikalarının gerek ABD gerekse Meksika'da alt gelir sınıflarındansa üst gelir sınıflarına, kadınlardan ziyade erkeklere, bireylerden çok şirketlere daha çok fayda sağladığı gözlemleniyor. Meksika'nın 1982 borç krizi sonrasında neo liberal reçetede yer alan daralcı maliye

ve para politikalarını izlemeye başlaması ile, ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin düştüğü, işgücü piyasasında enformelleşmenin hızla arttığı, asgari ücretin satın alma gücünde ciddi aşınmanın meydana geldiği de saptamalar arasında. ABD ve Meksika'daki neo liberal ekonomik politikaların sembolü haline gelmiş olan bölgesel ticaret paketi NAFTA'nın ise görece alt

gelir gruplarının istihdam olanakları ve gelirlerinde aşınmaya yol açtığı gözlemlenmektedir (Meksika'daki küçük çiftçiler, ABD'de imalat sanayindeki lise eğitilmiş işçiler).

İnsan hakları ve ekonomi paradigmaları arasında diyalog mekanizmalarını oluşturmaya yönelik kısıtlı sayıda girişimden ortaya çıkan ortak sonuç şu: İnsan hakları ile ekonomik analizi kaynaştırmak her ne kadar mümkün olsa da, insan hakları paradigması ile neo liberal paradigma arasında mutlu bir izdivaç pek olası görünmüyor.

*Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği Kurucu Üyesi
Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEIG) Platformu Kurucu Üyesi
Toplumsal Cinsiyet ve Makroekonomi Uluslararası Çalışma Grubu (GEM-IWG) Üyesi

1- Neoliberal görüşü savunan ortodoks iktisatçılar ile muhtelif açılardan bu saptamalardan farklılaşan heterodoks iktisatçılar arasında kuramsal düzeyde tartışmalar süregelmektedir. Ancak yer kısıtları nedeni ile burada bu konuya girmiyoruz.